

Πανελλήνιο Συνέδριο Επιστημών Εκπαίδευσης

Τόμ. 8 (2018)

8ο ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΑΘΗΝΩΝ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΕΙΔΙΚΗΣ ΑΓΩΓΗΣ

Υπό την αιγίδα του Υπουργείου Παιδείας, Έρευνας και
Θρησκευμάτων

8^ο ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΧΑΡΙΣΜΑΤΙΚΩΝ ΑΤΟΜΩΝ ΣΤΗΝ
ΕΛΛΑΔΑ

Ιδεολογικές - Πολιτικές - Ψυχολογικές - Παιδαγωγικές
Προϋποθέσεις Εκπαίδευσης Χαρισματικών Ατόμων

ΤΟΜΟΣ ΠΡΑΚΤΙΚΩΝ
ISSN: 2529-1157

Σε Συνεργασία με την Ένωση Ελλήνων Φυσικών και την
Ελληνική Μαθηματική Εταιρεία
ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ DIVANICARAVEL
14-17 Ιουνίου 2018

Η συσχέτιση της ισότητας στην εκπαίδευση των
ατόμων με αναπηρία με την υιοθέτηση της
φιλοσοφίας της δια βίου μάθησης και τον
κοινωνικό τους απεγκλωβισμό

Θεοδώρα Τερζοπούλου

doi: [10.12681/edusc.2752](https://doi.org/10.12681/edusc.2752)

Βιβλιογραφική αναφορά:

Τερζοπούλου Θ. (2020). Η συσχέτιση της ισότητας στην εκπαίδευση των ατόμων με αναπηρία με την υιοθέτηση της φιλοσοφίας της δια βίου μάθησης και τον κοινωνικό τους απεγκλωβισμό. *Πανελλήνιο Συνέδριο Επιστημών Εκπαίδευσης*, 8, 1044-1052. <https://doi.org/10.12681/edusc.2752>

Η συσχέτιση της ισότητας στην εκπαίδευση των ατόμων με αναπηρία
με την υιοθέτηση της φιλοσοφίας της δια βίου μάθησης
και τον κοινωνικό τους απεγκλωβισμό

Τερζοπούλου Θεοδώρα, Υποψήφια Διδασκώρισα

Πανεπιστημίου Αιγαίου

doraterzo@gmail.com

Περίληψη

Η κοινωνική θέση κάθε ατόμου είναι συνάρτηση εκείνης που αποκτάται μέσω της εκπαίδευσης, η οποία μεταφέρεται επίσημα στην κοινωνία, προσφέροντας στον πολίτη επιπρόσθετα δικαιώματα που αφορούν την ευελιξία αναφορικά με την ισότιμη συμμετοχή σε αυτή. Μία ομάδα, η οποία συναντά εμπόδια στην κατεύθυνση αυτή είναι τα άτομα με αναπηρία τα οποία καλούνται να αντεπεξέλθουν σε διακρίσεις που συναντούν από τις χαμηλότερες βαθμίδες της εκπαίδευσης, γεγονός το οποίο προμηνύει εκπαιδευτικό και κοινωνικό εγκλωβισμό.

Η έρευνα που πραγματοποιήθηκε είχε σκοπό να εντοπίσει τις κυρίαρχες ανισότητες με τις οποίες έρχονται αντιμέτωπα τα άτομα με αναπηρία από την πρώτη τους επαφή με την εκπαίδευση, όπως και τη συσχέτιση των αρνητικών βιωμάτων τους με την απόκτηση της φιλοσοφίας της δια βίου μάθησης.

Η μέθοδος της έρευνας ήταν ποιοτική, αφού πραγματοποιήθηκαν συνεντεύξεις με άτομα με αναπηρία προκειμένου να διαπιστωθούν οι ανισότητες που βίωσαν κατά την εκπαίδευσή τους και την επίδραση αυτών στην μετέπειτα εκπαιδευτική τους πορεία. Τα αποτελέσματα διαβεβαίωσαν ότι υπάρχει άμεση αλληλεπίδραση μεταξύ των εμποδίων που εμφανίζονται στην εκπαίδευση των ατόμων με αναπηρία και την πρόθεσή τους για τη συνέχισή της στα πλαίσια της δια βίου μάθησης, γεγονός που δικαιώνει το ζήτημα της ανισότητας και αδιαμφισβήτητα επιδρά στη δυνατότητα για την εδραίωσή τους στην κοινωνία.

Λέξεις-κλειδιά

ανισότητα, αναπηρία; κοινωνική εδραίωση; δια βίου εκπαίδευση

Abstract

Each person's social status is a function of that is acquired through education, which is officially transferred to society, offering the citizen additional rights regarding flexibility in equal participation. A group that encounters obstacles in this direction is disabled people who are called upon to face discrimination from the lower levels of education, which provokes educational and social encroachment. The purpose of the research was to identify the dominant inequalities faced by people with disabilities from

their first contact with education, as well as the correlation of their negative experiences with the acquisition of the philosophy of lifelong learning.

The method of research was qualitative, so interviews with people with disabilities were conducted in order to ascertain the inequalities experienced during their education and their influence on their subsequent educational course. The results assured that there is a direct interaction between the barriers to education of people with disabilities and their intention to continue in the context of lifelong learning, which perpetuates the issue of inequality and undoubtedly affects the possibility of their consolidation in society.

Key Words

Inequality; Disability; social consolidation; lifelong learning

Εισαγωγή

Σύμφωνα με τον Παγκόσμιο Οργανισμό Υγείας και το Προοίμιο της Σύμβασης για τα δικαιώματα των ατόμων με αναπηρία (ΟΗΕ, 2007), η «αναπηρία» χαρακτηρίζεται ως ένα πολύπλοκο φαινόμενο, το οποίο οφείλεται στην αλληλεπίδραση των προσωπικών γνωρισμάτων ενός ατόμου και του περιβάλλοντός του.

Έχει παρατηρηθεί πως ένα άτομο με σωματική βλάβη ενδέχεται να βιώνει έντονα την αναπηρία του σε ένα περιβάλλον που χαρακτηρίζεται από πολλαπλά εμπόδια. Αντίθετα, περιβάλλοντα τα οποία έχουν σχεδιαστεί ώστε να είναι προσβάσιμα, προωθούν την ανεξαρτητοποίηση του, γεγονός που το οδηγεί σε ευνοϊκότερες σκέψεις σχετικά με την αναπηρία του και τη διαχείρισή της από το κοινωνικό σύστημα.

Η προσβασιμότητα στην εκπαίδευση των ατόμων με αναπηρία αποτελεί σήμερα κεντρικό ζήτημα προκειμένου να διασφαλιστεί το συνταγματικά κατοχυρωμένο δικαίωμά τους για ισότιμη συμμετοχή στο κοινωνικό γίνεσθαι, εφόσον είναι αποδεδειγμένο ότι η ίση και ελεύθερη πρόσβαση στην πληροφορία για τα άτομα με αναπηρία έχει άμεση σχέση με τον τρόπο που μια κοινωνία αντιλαμβάνεται την αναπηρία ως έννοια.

Καθοριστικότερος παράγοντας κοινωνικού αποκλεισμού των ατόμων με αναπηρία, θεωρείται η περιορισμένη πρόσβασή τους σε πηγές πληροφοριών. Τα άτομα με αναπηρία είναι προφανές πως συναντούν περισσότερες δυσκολίες, αλλά και προκλήσεις κατά την ικανοποίηση των πληροφοριακών τους αναγκών, διότι έχουν πρόσθετες ανάγκες παροχής τις οποίες παράλληλα έχουν δικαίωμα να χρησιμοποιήσουν ως πολίτες και καταναλωτές μιας κοινωνίας (Lovelock & Powell, 1995). Στην σύγχρονη εκπαίδευση η οποία υφίσταται στα πλαίσια της «κοινωνίας της πληροφορίας», όλα τα μέλη της χρειάζονται άμεση και εύκολη πρόσβαση σε μεγάλο εύρος πληροφοριών (Moore, 2000).

Ένα περιβάλλον το οποίο είναι προσβάσιμο, εξασφαλίζει για όλους την ελεύθερη συμμετοχή στην εκπαίδευση, στην απασχόληση, στην άμεση πληροφόρηση, στην κοινωνία, διασφαλίζοντας παράλληλα για όλους ίσα δικαιώματα. Αδιαμφισβήτητα, η πρώτη επαφή με τα εμπόδια που συναντώνται αναφορικά με το περιβάλλον και την

πρόσβαση σε αυτό, πραγματοποιείται από τα άτομα με αναπηρία, συνήθως μακροχρόνια κατά το διάστημα της εκπαίδευσής τους. Ομολογουμένως, εάν δεν ξεπεραστούν, είναι ικανά να οδηγήσουν στην απομόνωση και τον κοινωνικό τους αποκλεισμό. Από την άλλη, υπάρχει δυνατότητα τα ίδια εμπόδια να ξεπεραστούν, εάν δοθεί η αναγκαία προσοχή και βρεθεί ένα πλαίσιο ενθάρρυνσης και διευκόλυνσης των ατόμων με αναπηρία, ώστε να είναι σε θέση να συμμετέχουν ισότιμα στην κοινωνία μέσω της εκπαιδευτικής διαδικασίας αλλά και διαφόρων άλλων διαδικασιών που συμβάλλουν στην ομαλή κοινωνική ενσωμάτωσή τους (Van Hasselt, 1988).

Η κατάλληλη εκπαίδευση για ένα άτομο με αναπηρία, θα πρέπει να χαρακτηρίζεται από υψηλού επιπέδου προσβασιμότητα, ενώ παράλληλα να ανταποκρίνεται σε όλες τις ανάγκες του ατόμου, ώστε να αισθάνεται ουσιαστικά ισότιμο. Δεν θα μπορούσε κανείς να αρνηθεί την άποψη ότι η κοινωνική θέση του ατόμου που αποκτάται από την εκπαίδευση, μεταφέρεται μέσα στην κοινωνία έχοντας τη σφραγίδα της νομιμοποίησης, γιατί η συγκεκριμένη θέση έχει αποδοθεί από ένα θεσμό προορισμένο να δώσει στον πολίτη τα δικαιώματα που του ανήκουν (Marshall, 2001).

Επομένως, το άτομο δίχως αναπηρία, όπως και το άτομο με αναπηρία, για να αναγνωρίσει ότι διαθέτει ίση αξία με τον συμπολίτη του, ο οποίος διέπεται από διαφορετική ταυτότητα και προκειμένου να επιτύχει την προσωπική ανέλιξη στο πλαίσιο ενός κοινωνικού συνόλου, απαιτείται να λάβει την κατάλληλη εκπαίδευση.

Η μελέτη αυτή ερευνά σε ποιο βαθμό επηρεάζεται η κοινωνική ισότητα από την ισότητα στην εκπαίδευση και με ποιο τρόπο αυτό επιδρά στη δια βίου μάθηση των ατόμων με αναπηρία. Κατά την έρευνα, πραγματοποιήθηκαν συνεντεύξεις σε άτομα με αναπηρία, προκειμένου να διαπιστωθούν τα πλαίσια εκπαιδευτικής ισότητας-ανισότητας, τα οποία αυτά έχουν βιώσει και η αλληλεπίδρασή τους με τα παραπάνω.

Κύριο Μέρος

Μέθοδος

Η έρευνα που διενεργήθηκε επιχείρησε με τη μέθοδο της συνέντευξης σε άτομα με απώλεια όρασης, απώλεια ακοής και κινητική αναπηρία, να μελετήσει την αίσθηση της ισότητας που είχαν αυτά, αναφορικά με την προσφερόμενη προσβασιμότητα που υπήρξε σε επιμορφωτικά προγράμματα τα οποία εκείνα παρακολούθησαν, αλλά και την επίδραση της στις αντιλήψεις τους σχετικά με τη δυνατότητά τους για περαιτέρω εκπαίδευση, επιμόρφωση και δια βίου μάθηση, γεγονός που συμβάλει μακροπρόθεσμα στην εδραίωση στον τομέα της απασχόλησης και συνεπώς στην ισότιμη ένταξη τους στην κοινωνία.

Το δείγμα αποτελούταν από δώδεκα άντρες και δεκαοχτώ γυναίκες, ηλικίας 22 έως 48 ετών. Η αναπηρία των ατόμων ήταν οπτική, είτε ακουστική, είτε κινητική και οι περισσότερες ειδικότητες που συναντήθηκαν ήταν εκπαιδευτικοί (νηπιαγωγοί, δάσκαλοι, φιλόλογοι, μαθηματικοί), ειδικοί παιδαγωγοί, χημικοί, αλλά και νομικοί, οικονομολόγοι, μουσικοί, εικαστικοί, πολιτικοί επιστήμονες, τεχνίτες. Τα δείγματα, είχε παρακολουθήσει ποικίλα επιμορφωτικά προγράμματα, όπως μεταπτυχιακά προγράμματα, σεμινάρια, επαγγελματικές επιμορφώσεις και εξειδικεύσεις.

Οι συνεντεύξεις στα άτομα με αναπηρία πραγματοποιήθηκαν με διαδικασίες που επέλεξαν τα ίδια τα άτομα. Σχεδόν όλα τα άτομα με απώλεια ακοής επέλεξαν να απαντήσουν γραπτώς, καθώς ανέφεραν ότι νιώθουν άβολα να μιλήσουν στο τηλέφωνο, λόγω της δυσκολίας τους στο λόγο. Έτσι, οι συνεντεύξεις πραγματοποιήθηκαν μέσω της συνομιλίας του skype την ίδια στιγμή που γίνονταν οι ερωτήσεις. Τα άτομα με προβλήματα όρασης επέλεξαν επίσης το skype, την δια ζώσης ή και την τηλεφωνική συνέντευξη. Το ίδιο συνέβη και με τα άτομα με κινητική αναπηρία.

Το εργαλείο της έρευνας αποτέλεσε ένα σύνολο καθορισμένων ερωτήσεων της συνέντευξης. Αυτές ήταν δομημένες και βασίστηκαν σε συγκεκριμένα ερωτήματα, τα οποία οργανώθηκαν σε τρεις άξονες:

1^{ος} άξονας: Εκπαίδευση/ Εμπειρία από εκπαίδευση, ενδεχόμενες διακρίσεις, αίσθηση ισότητας-σύνδεση με προσβασιμότητα

2^{ος} άξονας: Προσβασιμότητα εξ' αποστάσεως και δια ζώσης προγραμμάτων

3^{ος} άξονας: Προσδοκίες από επιμόρφωση και την επιθυμία για δια βίου μάθηση

Αποτελέσματα

Κατά τον πρώτο άξονα, οι απαντήσεις οι οποίες δόθηκαν από τα άτομα με αναπηρία, αναφέρονται ειδικότερα στην αμφισβήτηση των δυνατοτήτων τους, κατά τη φοίτησή τους. Όλοι/όλες οι ερωτώμενοι/νες απάντησαν ότι συνάντησαν αρκετές διακρίσεις κατά την εκπαίδευσή τους, όπως και ρατσιστικές συμπεριφορές. Συχνά, παρατηρήθηκε η τακτική της μη ανάθεσης ευθυνών προς το μέρος τους, είτε από την πλευρά των καθηγητών τους, είτε από την πλευρά των συμμαθητών/συμφοιτητών τους. Κάποιοι από αυτούς, ήρθαν αντιμέτωποι πολλές φορές με την εσκεμμένη ή μη, απομόνωσή τους από την ομάδα των συνεκπαιδευμένων. Από την άλλη, υπήρχαν και περιπτώσεις όπου συμφοιτητές και καθηγητές ήταν αρκετά ενθαρρυντικοί και υποστηρικτικοί και προσπαθούσαν για το καλύτερο των φοιτητών με αναπηρία.

Μάλιστα, κατά τις απαντήσεις τους, αναφέρθηκαν και περιστατικά που φανερώνουν «εσφαλμένη» συμπεριφορά που έχουν λάβει οι επιμορφούμενοι με αναπηρία. Για παράδειγμα, αναφέρθηκε ότι καθηγητής που εργαζόταν σε πρόγραμμα που παρακολουθούσε φοιτήτρια με κινητική αναπηρία, δεν δέχτηκε να αναθέσει τη φύλαξη κλειδιών του εργαστηρίου σε εκείνη, αναφέροντας ότι δεν την εμπιστεύεται λόγω της αναπηρίας της. Επιπλέον, σημειώθηκε αδιαφορία για το αν ακούν και αν κατανοούν το μάθημα οι φοιτητές με απώλεια ακοής, καθώς και καμία προσπάθεια για αποφυγή οχλαγωγίας κατά τη διάρκεια των μαθημάτων για την διευκόλυνσή τους, από την πλευρά των καθηγητών, αλλά και των συμφοιτητών. Επιπλέον, αναφέρθηκαν αρκετές αιχμές για το νοητικό επίπεδο των ατόμων με απώλεια ακοής και υποτίμηση των δυνατοτήτων τους. Αναφορικά με τους φοιτητές με απώλεια όρασης, σημειώθηκε αδιαφορία για το αν είναι προσβάσιμο το υλικό που παρεχόταν σε εκείνους.

Κατά τον δεύτερο άξονα, οι απαντήσεις του δείγματος, φανέρωσαν προβλήματα σχετικά με την προσβασιμότητα στον χώρο. Κυρίως, παρόμοια προβλήματα αντιμετώπισαν άτομα με κινητικά προβλήματα ή προβλήματα όρασης. Τα μεγαλύτερα προβλήματα, αφορούσαν την μετακίνηση μέχρι τον χώρο, στην είσοδο στον χώρο,

αναφορικά με τα άτομα με κινητικά προβλήματα, απουσία ραμπών, χαλασμένα ασανσέρ, παρατηρήθηκε ακόμη και βοήθεια από συμφοιτητές για ανέβασμα ατόμου με αναπηρία σε σκάλες ώστε να πραγματοποιηθεί η παρακολούθηση του μαθήματος σε όροφο. Αναφέρθηκαν περιπτώσεις όπου η ράμπα του κτιρίου ήταν ανύπαρκτη ή πολύ στενή, είτε το ασανσέρ χαλασμένο, με αποτέλεσμα ο εκπαιδευόμενος να μην είναι σε θέση να παρακολουθήσει το μάθημα.

Αναφορικά με τα τυφλά άτομα, δεν ανέφερε κάποιος/α πως υπήρχε μέριμνα για προσβασιμότητα στο χώρο. Αντίθετα, παρατηρήθηκε μη προσβάσιμος χώρος, δυσκολία μετακίνησης μέχρι το κτίριο του προγράμματος, μη συνεργασία καθηγητών σε σχέση με τον εξοπλισμό του ατόμου με αναπηρία.

Αν και τα περισσότερα άτομα με προβλήματα όρασης ήταν εξοικειωμένα με τις νέες τεχνολογίες, το χαρακτηριστικό αυτό συναντιόταν όλο και λιγότερο στις μεγαλύτερες ηλικίες που αρκούσαν στις βασικές γνώσεις χρήσης του κινητού ή του υπολογιστή τους. Χρησιμοποιούσαν κυρίως μετατροπείς κειμένου σε ομιλία, αλλά και συστήματα καταγραφής φωνητικών εντολών, τα οποία είχαν προμηθευτεί νωρίτερα με δικά τους έξοδα, για τη διευκόλυνσή τους. Τα άτομα με προβλήματα ακοής, επίσης δεν είχαν πρόβλημα στη χρήση των νέων τεχνολογιών, εκτός από την επιτυχή παρακολούθηση βίντεο-τηλεδιάσκεψης, όπου είναι απαραίτητη η μετάφραση στη νοηματική ή ο υποτιτλισμός, διαδικασία αρκετά χρονοβόρα. Τέλος, τα άτομα με κινητικά προβλήματα δεν αντιμετώπισαν κανένα πρόβλημα στη χρήση των νέων τεχνολογιών, εκτός από ένα άτομο που έπασχε από τη νόσο του κινητικού νευρώνα και χρησιμοποιούσε σύστημα αντίχενωσης ματιάς.

Παρ' όλα αυτά, γενικότερα, υπήρχαν αρκετά προβλήματα στη διάθεση τακτικών ή τεχνολογιών. Τα κτίρια κάποιες φορές δεν ήταν απόλυτα προσβάσιμα. Δεν υπήρχαν σημάνσεις σε braille, υλικό διαλέξεων σε braille, δίνονταν για σημειώσεις αρχεία που δεν αναγνωρίζονταν από τα συστήματα που χρησιμοποιούνταν από τους τυφλούς εκπαιδευόμενους. Πιο συγκεκριμένα, τις περισσότερες φορές οι πλατφόρμες δεν ήταν προσβάσιμες για εκείνους, ούτε η μορφή των αρχείων που ανέβαιναν για σημειώσεις των μαθημάτων (π.χ. αρχεία pdf τα οποία από τους αναγνώστες κειμένου κωδικοποιούνται ως εικόνες).

Επιπλέον, όπως σημειώθηκε, δεν υπήρχε δυνατότητα για δωρεάν μετάφραση στη νοηματική για τους εκπαιδευόμενους με προβλήματα ακοής. Η χειλανάγνωση ήταν συχνά δύσκολη για εκείνους, λόγω κεκλιμένης ταχύτητας της διάλεξης και δυστυχώς, αρκετά συχνά στηρίζονταν αποκλειστικά στις γραπτές σημειώσεις προκειμένου να περάσουν τα μαθήματα. Μάλιστα, αναφέρθηκε περίπτωση όπου φοιτήτρια με απώλεια ακοής, που επιμορφωνόταν με σεμινάριο δια βίου μάθησης, το διέκοψε διότι δεν της παρεχόταν δωρεάν μετάφραση στη νοηματική γλώσσα κατά τις προγραμματισμένες τηλεδιασκέψεις.

Οι διευθυντές των προγραμμάτων που παρακολούθησαν τα άτομα με αναπηρία, δεν είχαν προβλέψει την εισδοχή τους σε αυτά. Στην περίπτωση βέβαια των κινητικά αναπήρων, η προσβασιμότητα καθοριζόταν πάντα από τον σχεδιαστή των εγκαταστάσεων και τις νομικές διατάξεις οι οποίες συχνά εφαρμόζονταν. Στις άλλες περιπτώσεις των δυο ακόμη αναπηριών, δεν υπήρξε καμία πρόβλεψη. Μάλιστα, έγιναν και αναφορές για άτομα με αναπηρία τα οποία δεν κατάφεραν να ολοκληρώσουν τα προγράμματα λόγω των προβλημάτων τους.

Από την άλλη, οι εκπαιδευτές τις περισσότερες φορές δεν ήταν εκπαιδευμένοι σε θέματα αναπηρίας. Συχνά όμως, αναφέρθηκε πως προσπαθούσαν με δική τους

πρωτοβουλία να βρουν λύσεις στο πρόβλημα των φοιτητών τους, μετατρέποντας το υλικό σε προσβάσιμο.

Κατά τον τρίτο άξονα και τις προσδοκίες των ατόμων με αναπηρία από την επιμόρφωσή τους, φανερώθηκε πως τα περισσότερα άτομα ήταν διστακτικά αρχικά στο να παρακολουθήσουν ή όχι τα επιμορφωτικά προγράμματα, λόγω της αναπηρίας τους. Τα άτομα με προβλήματα όρασης, προβληματίζονταν διότι γνώριζαν ότι εκτός από συνοδεία σε ενδεχόμενο μη προσβάσιμο χώρο, θα χρειάζονταν συχνά βοήθεια στη μελέτη των σημειώσεων από άλλο άτομο, ειδικά όταν αυτές δεν δίνονταν σε ψηφιακή μορφή ή σε braille, ώστε να μπορούν να τις διαβάζουν. Τα άτομα με προβλήματα ακοής, προβληματίζόντουσαν σχετικά με τις δυσκολίες που θα αντιμετώπιζαν κατά την παράδοση των μαθημάτων σε σχέση με το τι θα μπορούσαν να αντιληφθούν ακουστικά. Τα άτομα με κινητικά προβλήματα έπρεπε να διασφαλίσουν ότι το συγκεκριμένο πρόγραμμα θα είναι προσβάσιμο και ότι θα τηρούνται όλες οι αρχιτεκτονικές προδιαγραφές ώστε να εισέλθουν στο χώρο παράδοσης των μαθημάτων. Εάν ο χώρος δεν ήταν προσβάσιμος, δεν έμπαιναν καν στη διαδικασία να κάνουν αίτηση για το επιμορφωτικό πρόγραμμα.

Αν και είχαν κάποιους ενδοιασμούς αρχικά, όπως αναφέρθηκε, τα άτομα με αναπηρία που συμμετείχαν στην έρευνα έκαναν άκρως στοχευμένη επιμόρφωση, γνωρίζοντας από πριν τα οφέλη που επρόκειτο να αποκομίσουν. Οι προσδοκίες τους ήταν η επαγγελματική και η κοινωνική ανέλιξη. Προσδοκούσαν εκτός από την επαγγελματική εξέλιξη και την επιπλέον μοριοδότηση για προκηρύξεις που ενδεχομένως θα συναντούσαν. Ένα μεγάλο ποσοστό ανέφερε ότι μέσα από την εκπαίδευση, αποκτά μία αξιολογητική κοινωνική θέση και αποδεικνύει στην κοινωνία, αλλά και τον εαυτό του ότι μπορεί να τα καταφέρει ανεξάρτητα από τα εμπόδια που παρουσιάζονται σχετικά με την αναπηρία τους.

Τα περισσότερα άτομα με αναπηρία που συμμετείχαν στην έρευνα, αν και είχαν προβλήματα σχετικά με τις διακρίσεις που αντιμετώπισαν στην επιμόρφωσή τους, δε θα είχαν κανένα πρόβλημα να ακολουθήσουν μία νέα επιμόρφωση, προκειμένου να επιτύχουν τους σκοπούς τους. Παρ' όλα αυτά, υπήρξαν άτομα με αναπηρία τα οποία δήλωσαν πως έχουν κουραστεί από την συνεχιζόμενη εκπαίδευση και όπως ανέφεραν, δε θα έμπαιναν στον κόπο.

Τέλος, στην ερώτηση για το ποια είναι η άποψή τους σχετικά με τη δια βίου μάθηση των ατόμων με αναπηρία, οι περισσότεροι σημείωσαν πως η δια βίου μάθηση για αυτά είναι αναγκαία, κυρίως λόγω του μεγάλου ποσοστού ανεργίας που παρατηρείται στα άτομα με αναπηρία. Κάποιοι ανέφεραν, πως είναι ένας τρόπος να συμπληρωθούν τα κενά που έχουν προκύψει από την ελλιπή εκπαίδευση που λαμβάνουν τα άτομα με αναπηρία. Παρ' όλα αυτά, ένα ποσοστό έκανε λόγο για κοινωνική αναγνώριση και ένταξη μέσω της δια βίου εκπαίδευσης και η λύση για ο τέλος των ανισοτήτων.

Σχετικά με την επίδραση της δια βίου μάθησης στην καθημερινότητά τους, απάντησαν ότι υπάρχει μία πολύ σημαντική διαφοροποίηση, αναφορικά με το φύλο. Γυναίκες με αναπηρία, παντρεμένες με παιδιά, ομολόγησαν ότι η δια βίου μάθηση δυσκολεύει την καθημερινότητά τους και τις οδηγεί σε ένα φαύλο κύκλο. Ανέφεραν όλες πως είναι αρκετά δύσκολο να αντεπεξέλθουν χωρίς προβλήματα. Αντίθετα, αυτές που δεν ήταν έγγαμες, δεν αντιμετώπισαν κάποιο παρόμοιο πρόβλημα. Από την άλλη, οι άντρες με αναπηρία, δεν αντιμετώπισαν στην καθημερινότητά τους κάποια δυσκολία, εκτός από την μετακίνησή τους, όταν βέβαια η αναπηρία τους είναι οπτική ή κινητική.

Το μεγαλύτερο ποσοστό απάντησε πως η δια βίου μάθηση έχει τη δυνατότητα να καταπολεμήσει τις διακρίσεις των ατόμων με αναπηρία, χωρίς καμία αμφιβολία. Παρ' όλα αυτά, ένα μικρό ποσοστό, έκανε λόγο για ταξικές διαφορές. Πολύ σημαντική ήταν η παρατήρηση πως τα άτομα με αναπηρία που έχουν οικονομική ευχέρεια, θα μπορέσουν να ανταποκριθούν στη δια βίου μάθηση. Έτσι, σημείωσαν πως εάν δε γίνει κάποια δράση ώστε αυτή να προσφέρεται δωρεάν, συνεπώς οι διακρίσεις αναπαράγονται.

Συμπεράσματα

Είναι προφανές πως για να υπάρχει δυνατότητα απόκτησης όλο και περισσότερων δικαιωμάτων, τα άτομα συχνά ωθούνται στη φιλοσοφία της συνεχιζόμενης εκπαίδευσης, η οποία έχει παρατηρηθεί πως έχει καταστεί γνώρισμα της ζωής προνομιούχων ομάδων και όχι όλων των πολιτών, αφού μετατοπίζει την ευθύνη για συμμετοχή σε αυτή από την κοινωνία στο άτομο, αποκλείοντας με αυτό τον τρόπο εκείνους/εκείνες που αντιμετωπίζουν ποικίλες δυσκολίες. Τα αποτελέσματα της έρευνας διαβεβαίωσαν προβλήματα προσβασιμότητας στα επιμορφωτικά προγράμματα στις περισσότερες των περιπτώσεων, είτε αυτά ήταν δια ζώσης, είτε ήταν εξ' αποστάσεως, ανάλογα πάντα με την αναπηρία. Τα περισσότερα άτομα με αναπηρία απάντησαν ότι η προσβασιμότητα τους δίνει τη δυνατότητα για ανεξάρτηση από δεύτερα άτομα, κάτι το οποίο τους κάνει να αισθάνονται ελεύθεροι, ισότιμοι και ανεξάρτητοι, αποκτώντας μεγαλύτερη πρόσβαση σε γνώσεις και ενημέρωση, όπως και προοπτικές βελτίωσης της ποιότητας ζωής τους.

Αν και τα άτομα με αναπηρία που πήραν μέρος στην έρευνα είχαν ήδη ένα πτυχίο, ήταν εξοικειωμένα με την παροχή ελλιπών εκπαιδευτικών ευκαιριών και γνώριζαν κατά κάποιο τρόπο εκ των προτέρων τις δυσκολίες που θα αντιμετώπιζαν, το γεγονός της έλλειψης σεβασμού απέναντι στις ανάγκες τους, τα οδήγησε σε ματαιώση όπως ανέφεραν στο τέλος των συνεντεύξεων, ενώ παράλληλα τους προκλήθηκαν αρνητικά συναισθήματα για τις εκπαιδευτικές τακτικές που χρησιμοποιούνται και την άγνοια των εκπαιδευτικών συστημάτων, όπως και του εκπαιδευτικού- ακαδημαϊκού προσωπικού αναφορικά με θέματα αναπηρίας.

Παρ' όλα αυτά για την ισότιμη αντιμετώπισή τους, ο σκοπός της εκπαίδευσης των ατόμων με αναπηρία, θα πρέπει να ταυτίζεται πάντα με τον σκοπό της εκπαίδευσης των ατόμων δίχως αναπηρία, με επιθυμητό αποτέλεσμα την καταλυτική της συμβολή στην ολόπλευρη ανάπτυξή τους και την ομαλή ένταξή τους στην κοινωνία. Ενδεχομένως, αυτό που πρέπει να αλλάξει είναι η μέθοδος διδασκαλίας και τα διδακτικά μέσα τα οποία πρέπει να προσανατολίζονται στην ενθάρρυνση και υποβοήθεια όλων των φοιτητών πάντα σύμφωνα με τον Καθολικό Σχεδιασμό του οποίου στόχος είναι η προσβασιμότητα για όλους, προσβασιμότητα σε κτίρια και δομές εκπαίδευσης, το αναλυτικό πρόγραμμα, το Διαδίκτυο κτλ.

Παρότι κάτι τέτοιο διευκολύνει τα άτομα με αναπηρία, εντούτοις τελικά εκτός του ότι αποβαίνει προς όφελος όλων, προωθεί την ισότητα στην κοινωνία. Η εφαρμογή των αρχών του Καθολικού Σχεδιασμού ελαχιστοποιεί τη χρήση υποστηρικτικών τεχνολογιών και καταλήγει στην παραγωγή προϊόντων συμβατών με την υποστηρικτική τεχνολογία, που μπορούν να χρησιμοποιηθούν από πολλές ομάδες ανθρώπων και όχι μόνο από ανθρώπους με αναπηρίες (Χιουρέα, 1998).

Χωρίς αμφιβολία, η ανοιχτή πρόσβαση στην εκπαίδευση των ατόμων με αναπηρία συμβάλλει και στην καταπολέμηση ενός άλλου πολύ σημαντικού παράγοντα κοινωνικού αποκλεισμού, στην καταπολέμηση της ανεργίας, αφού μέσω της κατάλληλης εκπαίδευσης, τα άτομα αυτά θα αποκτήσουν τη δυνατότητα και τη θέληση για δια βίου μάθηση, επαγγελματική κατάρτιση, ανέλιξη και θα αποτελέσουν ισχυρό εργατικό δυναμικό, νιώθοντας ολοκληρωμένα, άξια και ισότιμα μέλη της κοινωνίας. Συνεπώς, τα παραπάνω εμπόδια είναι δυνατό να ξεπεραστούν στο μέλλον, εάν υπάρχει νομοθετική διασφάλιση της προσβασιμότητας και εξειδίκευση εκπαιδευτικού προσωπικού σε θέματα αναπηρίας, με σκοπό να προωθηθεί η αναγκαία ενθάρρυνση στα άτομα με αναπηρία, ώστε να συμμετέχουν σε κοινωνικές διαδικασίες μέσω της εκπαίδευσης. Εφικτά θα είναι όλα αυτά, επιπλέον με τη διάθεση αυξημένων οικονομικών πόρων για την εφαρμογή των μέτρων πρόσβασης, όπως και τη διασφάλιση της συμμετοχής των ίδιων των ατόμων με αναπηρία στο σχεδιασμό των δράσεων που αφορούν την πρόσβασή τους στην ποιοτική εκπαίδευση που προσφέρει ίσες ευκαιρίες (Farrell, 2004).

Σύμφωνα με την ΕΣΑμεΑ (2008), *«Το εκπαιδευτικό επίπεδο των ατόμων με αναπηρία χαρακτηρίζεται από ένα συσσωρευμένο έλλειμμα το οποίο αναπαράγεται ακόμη και σήμερα, παρά τα πολλά θετικά βήματα που έχουν γίνει. Συνεπώς η Δια Βίου Μάθηση καλείται να συμβάλει στην αποκατάσταση όχι μόνο των τρεχόντων αλλά και των συσσωρευμένων προβλημάτων στο εκπαιδευτικό επίπεδο των ατόμων με αναπηρία όλων των ηλικιών»*. Όσον αφορά την Ελλάδα διαπιστώνεται ότι υπάρχει υψηλή συσχέτιση μεταξύ εκπαιδευτικού επιπέδου και δια βίου μάθησης, καθώς άτομα με υψηλότερο εκπαιδευτικό επίπεδο τείνουν να συμμετέχουν περισσότερο σε προγράμματα δια βίου μάθησης.

Η Δια Βίου Μάθηση έχει τη δυνατότητα να συμβάλει στη μείωση του χάσματος που υπάρχει αναφορικά με την εκπαίδευση των ατόμων με αναπηρία σε σχέση με τον υπόλοιπο πληθυσμό και κατά συνέπεια στην προώθηση της κοινωνικής ένταξης και της κοινωνικής συνοχής, καθώς και είναι δυνατόν να ενθαρρύνει την πραγματική αξιοποίηση νέων ευκαιριών που δημιουργούνται για ανθρώπους που ενδεχομένως να είχαν νωρίτερα παραιτηθεί από εκπαιδευτικές δραστηριότητες και πλευρές της κοινωνικής ζωής. Η ίδια μπορεί να αποτελέσει σημαντικό παράγοντα για την υπέρβαση αυτών των περιοριστικών στερεοτυπικών αντιλήψεων, μέσω της παροχής, γενικής παιδείας, εξειδικευμένων γνώσεων προσανατολισμένων σε συγκεκριμένες επαγγελματικές δεξιότητες και με ειδικά μαθήματα επαγγελματικού προσανατολισμού και συνεπώς να απεγκλωβίσει κοινωνικά τα άτομα με αναπηρία.

Η παρούσα εργασία αποτελεί μέρος της διδακτορικής διατριβής που εκπονείται στο Πανεπιστήμιο Αιγαίου, η οποία χρηματοδοτείται από τη Γενική Γραμματεία Έρευνας και Τεχνολογίας και το ίδρυμα ΕΛΙΔΕΚ (Υποψήφιος Διδάκτορας: Τερζοπούλου Θεοδώρα_1815).

This research has been financially supported by the General Secretariat for Research and Technology (GSRT) and the Hellenic Foundation for Research and Innovation (HFRI) (PhD Student: Terzopoulou Theodora_1815).

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

Εθνική Συνομοσπονδία Ατόμων με Αναπηρία (2008). *Δια βίου μάθηση και αναπηρία*. Στο πλαίσιο του Έργου «Εκπαιδευτική ενδυνάμωση των ατόμων με αναπηρία και των στελεχών των αναπηρικών οργανώσεων».

ΟΗΕ (2007). *Διεθνής Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία*.

Χιουρέα, Ρ. (1998). *Εισαγωγή στην εκπαίδευση των τυφλών στην Ελλάδα*. Αθήνα: Λύχνος

Ξενόγλωσση

Farrell, P. (2004). School Psychologists: Making Inclusion a Reality for All. *School Psychology International*, 25, 2004, 5-19.

Lovelock, R. & Powell, J. (1995). *Assessing the social support needs of visually impaired people*, York: Joseph Rowntree Foundation.

Marshall, P.L (2001). The persistent deracialization of the agenda for democratic citizenship education: Twenty years of rhetoric and unreality in social studies position statement. In G.Ladson – Billings (Ed.) *Critical race theory perspectives on social studies: The profession, policies, and curriculum* (71 – 98). Greenwich: Information Age Publishing.

Moore, N. (2000). *The information needs of visually impaired people*, Acumen. Mississippi State: Rehabilitation Research and Training Center on Blindness and Low Vision, University of Mississippi

Van Hasselt, V. B., Strain, P. S., Hersen, M. (1988). *Handbook of developmental and physical disabilities*. Available at: <https://nsuworks.nova.edu/cps>